

„A folytonos önképzés hivatásunk természetes velejárója”

Beszélgetés dr. Balázs Jánossal

Balázs János 1921. május 1-én született Kiskunhalason. Szülei a trianoni békeszerződés következtében az országtól elcsatolt Délvidékről kerültek a halasi tanyavilágba, ahol földművesként keresték kenyerüket. Édesapja később a városban postaaltiszti állást vállalt. Balázs János középiskoláit polgári iskolában kezdte, majd belekóstolt a tanoncéletbe is, később pedig gimnáziumba került és leérettségizett. Két egyetemi diploma megszerzése után állami ösztöndíjjal egy évig Angliában végzett kutatómunkát. 1954-től a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában, majd a Kohó- és Gépipari Minisztérium Tudományos, Informatikai és Ipargazdasági Központban, az ún. KG—INFORMATIK-ban dolgozott vezető állásban 1981-ig, nyugalomba vonulásáig. A hatvanas években a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályán másodállásban, szakfelügyelőként szervezte a matematikai, fizikai és kémiai hálózatközi szakirodalmi együttműködési körök tevékenységét. Számos kitüntetésben részesült, 1980-ban Szabó Ervin-díjat kapott.

Üllői úti lakásában kerestem fel és — az interjúk hagyománya szerint — első kérdésem ifjúságára és tanulmányaira vonatkozott.

— Kiskunhalason töltött gyermek- és ifjúkoromat a középiskolai évek, főleg a magyar- és latinórák élményei tették színessé. Akkor még nem gondoltam, hogy a hangulatos órák később oly nagy kedvet ébresztenek bennem a nyelvtanuláshoz, s hogy valamikor négy nyelvből (angol, német, spanyol, eszperantó) lesz felsőfokú állami nyelvvizsgám, és még más nyelveket is többekévéb élsajátítok, aminek persze a könyvtárosi pályán is nagy hasznát láttam.

Érettségi után — 1941-ben — a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jog- és államtudományi karának hallgatója lettem. Harmadéves jogász koromtól — mint díjtalan gyakornok — tanszéki könyvtárkezelői feladatkört is elláttam, tehát voltaképpen ekkor kezdődött közelebbi kapcsolatam a könyvtárral. A háborús események következtében tanulmányaimat 1944 őszétől a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytattam, és itt is fejeztem be 1945-ben a jog- és államtudományi doktori oklevelek megszerzésével.

— Mit kezdtl diplomáiddal?

— Még Kolozsváron kezembe került Apponyi Albert *Élmények és emlékek* című könyve, amely nagy hatással volt rám. Különösképpen az ragadott meg, hogy Apponyi egyetemi tanulmányai előtt egy évig filozófiát tanult, hogy ismereteit ezzel is jobban megalapozza. Nekem erre nem volt lehetőségem, arra viszont igen, hogy jogi tanulmányaimmal párhuzamosan — és azt követően is — foglalkozzam a szűkebb szakterületemen kívül eső, de azokat mélyebben megalapozó stúdiummokkal. Ezért jogi tanulmányaim befejeztével azonnal beiratkoztam a bölcsészettudományi karra, hogy ott filozófiai, nyelvészeti és történelmi tárgyú előadásokat hallgassak. 1947 tavaszán — jogi tanulmányi időm egy részének beszámításával — itt is végbizonítványt szereztem. Terveztem a bölcsészettudományi doktorátus megszerzését is, erre azonban külföldi tanulmányutam következtében már nem került sor. 1947 májusában ugyanis állami ösztöndíjjal Angliába utaztam,

és hazatértem után — átmenetileg — megszűntették a bölcsészdoktori cím megszerzésének lehetőségét.

— *Mi volt angliai tanulmányaid célja?*

— Az ösztöndíjat voltaképpen összehasonlító jogi tanulmányok folytatására kaptam. Londonban rendszeresen látogattam a British Museum könyvtárát, ahol lehetőségem nyílt egyéb — lényegében bölcsészeti — tárgyú ismereteim fejlesztésére is. A 400 személyes, kör alakú olvasóteremben elhelyezett 30 ezer kötetes kézikönyvtár szabad használata eszményi lehetőséget nyújtott a világ minden tájáról odasereglett kutatóknak. Igazi nemzetközi szellemi környezetben dolgozhattam reggeltől késő estig, érthető, ha ez az idő életem legszebb könyvtári élményeként maradt meg számomra.

— *Mivel foglalkoztál itthon, s hogyan lettél könyvtáros?*

— Először a Budapesti Tudományegyetem jogfilozófiai és büntetőjogi tanszékeinek díjas gyakornoka lettem, ahol a két tanszék könyvtárainak kezelése is az én feladatomból volt. Majd 1946 decemberében központi szolgálattételre a Vallas- és Közoktatásügyi Minisztériumba rendelték be, ahol 1954. augusztus végéig jogi és költségvetési előadóként dolgoztam. Így megismerhettem egy főhatóság belső életét, az akkori művelődéspolitikai törekvéseket, amelyek a könyvtárügyre is kiterjedtek. Ebben az időben találkoztam *dr. Sebestyén Gézával*, aki a minisztériumban a könyvtári szakterület reformjain dolgozott; akkor még nem gondoltam, hogy később főnökömet tisztelhetem benne.

1954-ben a minisztériumokban nagyarányú átszervezések folytak, és ezek erős létszámcsökkenéssel jártak. Mindez engem is érintett; a minisztérium több lehetőséget ajánlott fel, én a könyvtári területet választottam. Szerencsémre a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában éppen akkor üresedett meg egy állás, amelyet meg is kaptam. 1954. szeptember 1-én jelentkeztem új munkahelyemen, ahol *dr. Kondor Imre* igazgató azzal fogadott, hogy örülhetek, mert a legkiválóbb magyar könyvtáros szakember, *dr. Sebestyén Géza* mellett tanulhatom a szakmát. A könyvtár gyarapítási osztályát vezette, s rövidesen meg is találtam: a raktárban dolgozott, és éppen egy jól megpakott könyveskocsit tolt át a raktár egyik részéből a másikba. A kölcsönös üdvözlések után tájékoztatott a raktármozgatás céljáról és módjáról. Először meglepett, de rövidesen megértettem vezetői magatartásának mélyebb értelmét: a szó tanít, a példa vonz. Nem emlékszem, hogy az osztályon

bárki is tiltakozott volna a könyvtárosi ténykedéssel időnként együttjáró fizikai munka ellen, az osztályvezető példája ezt eleve kizárta.

— *Mik voltak első könyvtári feladataid?*

— Szakmai fejlődésemet kedvezően befolyásolta, hogy ahhoz a tanszéki csoporthoz kerültem, amelyek a könyvtárközi együttműködés létrehozásán fáradozott. Abban az időben kezdődtek az előkészületek az akkori két műszaki egyetem tanszéki könyveinek központi feldolgozására. A beérkező kurrens anyag feldolgozása már folyt, de a tanszékeken levő százezernyi, régebben beszerzett kötetet is át kellett szállítani a központi könyvtárba katalogizálás és osztályozás végett. Ezzel a vállalkozással nagy fába vágta fejszéjét a központi könyvtár, mert rendkívüli energiát és szervezettséget kívánt. A munkában a könyvtár vezetősége is részt vett, példájuk láttán a beosztottak is tudásuk legjavát nyújtották. Azt hiszem, mindnyájan, akik ezt a munkát végeztük, büszkék lehetünk arra, hogy ebben az időben e könyvtár dolgozói voltunk.

— *Az új könyvtárosi munkakörben voltak-e nehézségeid?*

— Új munkahelyemen több gondom is akadt. Az egyik az volt, hogy nem rendelkeztem könyvtárosi szakképesítéssel. Egy másik a műszaki képzettség hiányából származott, a harmadik pedig a magas fokú és széles körű nyelvismereti követelményekből fakadt. Rövidesen lehetőség nyílt a könyvtárosi szakképzés megszerzésére; 1955-ben ugyanis az Országos Könyvtárügyi Tanács az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi tanszékével és a Széchényi Könyvtárral együtt kétéves felsőfokú könyvtárosképző tanfolyamot indított azok részére, akik az egyetemi diplomát más tudományterületeken szereztek. A tanfolyamot elvégeztem, s 1958-ban a *Kőhalmi Béla* professzor elnökletével működő bizottság előtt sikeresen vizsgáztam. Műszaki ismeretek megszerzése céljából elvégeztem a műszaki egyetemi felvételi vizsgára előkészítő tanfolyamot is, és később rendszeresen látogattam a Mérnöki Továbbképző Intézet több tanfolyamát. Igen hasznosak voltak azok az előadások, amelyeket a központi könyvtár rendezett nem műszaki végzettségű dolgozói számára. Megindult a BME Központi Könyvtárának *Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok* című sorozata, amelynek kötetei szintén jó segítséget adtak a műszaki szemlélet elsajátításához. De sokat köszönhettem a könyvtár mérnöki képzettségű munkatársainak is, akiknek segítségét gyakran igénybe is vettem.

Az idegen nyelvek elsajátítása terén óriási össz-

tönző lehetőséget láttam a hazai nyelvvizsgarendszerben, amelyet igyekeztem is kiaknázni. Az említett négy idegen nyelv vizsgáira való felkészülés idején a „sok kicsi sokra megy” elv alkalmazásával általában a holtidőt is idegen szavak tanulására fordítottam. Emellett természetesen hosszú éveken át naponta rendszeresen több órát töltöttem nyelvtanulással, beleértve a különféle nyelvtanfolyamok látogatását is. Mindezt nem éreztem terhesnek, mert örömet találtam a nyelvtanulásban, s ezt az örömforrást, illetve lehetőséget minden más munkában is igyekeztem megelni. A sok tanulás végül meghozta gyümölcsét, s meggyőződéssel vallom, hogy *a folytonos önképzés hivatásunk természetes velejárója*, nélkülözhetetlen ahhoz, hogy változó világunkban a fejlődéssel lépést tarthassunk.

Az említett ön- és továbbképzési feladatok megvalósításának gyakorlati eredménye volt egyebek között az is, hogy az 50-es évek végén Ladányi Antal igazgató és helyettese, Kéki Béla megbízták a tudományos titkári teendők ellátásával. Ez az akkor szervezett új munkakör jó áttekintést adott a könyvtár működésének egészéről, legfontosabb problémáiról. A titkári beosztás jó előiskolának bizonyult későbbi osztályvezetői és igazgatóhelyettesi feladataim ellátásához. 1961. január 15-én ugyanis megbízták a gyarapítási osztály vezetésével, a titkári feladatkört pedig *Sükösd Mihály* vette át.

— *Gyarapítási osztályvezetőként milyen feladatokat helyeztél előtérbe?*

— Fő feladatommak tekintettem a műszaki végzettségű könyvtári dolgozók bevonását a gyarapító munkába, másrészt a hálózaton belüli állományfejlesztés összehangolását. A gyarapításban rövidesen rátértünk az úgynevezett *vertikális munkaszervezésre*. Ennek az volt a lényege, hogy a kiválasztást, az előszerzeményezési munkát a mérnökök és a természettudományos képzettségű munkatársak végezték, a rendelésekkel járó további szervezési és adminisztrációs feladatokat pedig a könyvtárosok látták el. Ügyrend készült, amely pontosan meghatározta minden résztvevő feladatát, az együttműködés ilyenformán senki részéről sem volt szívesség, hanem hivatali kötelesség. Az így kialakított rendszer szépen működött, hatékonyan hozzájárult az állományfejlesztés színvonalának emeléséhez.

1962-ben a műszaki felsőoktatási könyvtárhálózaton belül megkezdődött a devizaigényes külföldi könyvrendelések új alapokon történő összehangolása. Ennek értelmében a párhuzamos tanszéki devizás könyvrendelések elbírálása — amelyet ed-

dig a központi könyvtár végzett — a két budapesti műszaki egyetemen alakult kari bizottságok hatáskörébe került át. Az ily módon megszervezett koordináló tevékenység eredményesnek bizonyult; *a párhuzamos devizaigényes könyvrendelések száma néhány év alatt egyharmadára csökkent.*

— *A könyvtárak közötti együttműködésnek milyen egyéb formáiban vettél részt, illetve működtél közre?*

— 1964-ben másodállásban a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárügyi osztályára kerültem, ahol éppen nagy erőfeszítésekkel folytak a tudományos és szakkönyvtárak úgynevezett gyűjtőköri kódexének munkálatai *dr. Láng Imre* szívós és energikus irányításával. E munkálatok keretében az osztályon sok hasznos eszmecserére került sor, elsősorban a kódex szerkesztőinek: *dr. Pataky Ernő*nek és *Bereczky Lászlónak*, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársainak a részvételével. A munkálatok eredményeként a kódex jól elhatárolta az országos szempontból fontos könyvtárak gyűjtőkörét. Kijelölte a gyűjtés összehangolásáért felelős könyvtárakat is, amelyeknek több más könyvtárral együttműködve gondoskodniuk kellett az adott szakterület irodalmának gyűjtéséről és rendelkezésre bocsátásáról. Nézetem szerint a kódexszel könyvtárügyünk jó távlati programot kapott, amelyet lépésről lépésre kellett volna az érintett könyvtáraknak végrehajtaniuk.

— *Bizonyára nemcsak a gyűjtőköri kódex előkészítési munkálataival foglalkoztál, hanem a végrehajtásából is kivetted a részed. Mik voltak az együttműködés során a fontosabb törekvések és eredmények?*

— Bár a gyűjtőköri kódex csak a 131/1968. MM sz. utasítás kibocsátásával lépett életbe, az érdekelt könyvtárak hálózatközi-szakterületi együttműködése az állományfejlesztés terén — kísérleti jelleggel — egyes szakterületeken már jóval korábban megindult. Így a matematikai, a fizikai és a kémiai szakterületeken már 1966-ban sor került az együttműködés megkezdésére. Ezt az tette lehetővé, hogy a három alapkönyvtári, illetve egyeztető funkciót ellátó könyvtár (matematika, fizika: a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára — a matematika terén közösen a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárával —; a kémia területén a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára) igen fontos szervezési és egyéb feladatokat vállalt, és ezeket végre is hajtotta. (Én a három szakterületen folyó együttműködésben a minisztérium által megbízott szakfelügyelőként vettem részt.)

Fő célkitűzésként igyekeztünk meghatározni egyebek között az egyes szakterületek hazai szakirodalmi ellátottságának mértékét. Ehhez hasznos felmérések készültek a szakfolyóiratokról, könyvsorozatokról és a tájékoztató referenzs-kiadványokról. Az alapvető külföldi kiadványok jegyzékeivel való összevetések alapján például kiderült, hogy a három szakterület legfontosabb folyóiratainak többsége akkoriban megvolt az országban, sőt lelőhelyük tekintetében is megfelelő természetes összhang mutatkozott. Így azután az együttműködésben előtérbe került a meglévő szakirodalom feltárása és hozzáférhetővé tétele. E téren a legmesszebbre a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára ment el, amely a szakirodalom hasznosítása érdekében számítógépes tájékoztatást szervezett. Az így megnövekedett igények azután jó programot adtak az együttműködési kör részére.

Persze még sok mindenről lehetne beszélni az együttműködési formákkal kapcsolatban, ezekről azonban a hazai szaklapokban számos publikáció látott napvilágot. Egyet még megemlítek, ami igen fontos volt: a legigényesebb használókat is bevonták az akkori ellátottság mérvének és minőségének értékelésébe. Így például több neves akadémikus, Rényi Alfréd, Marx György és Alexits György is véleményt nyilvánított ezekben a kérdésekben.

— *A nemzetközi együttműködésben is részt vettél. Milyen tapasztalatokat szereztél ezen a fontos területen?*

— A könyvtári munka általában, de különösen a tudományos szakkönyvtárak tevékenysége sok tekintetben egyre inkább nemzetközi jellegűvé

válak, minthogy ilyen az általuk támogatott tudományos élet is. Érthető tehát, hogy a nemzetközi kapcsolatok ápolása az állományfejlesztő munkában is igen fontos. A BME Központi Könyvtára annak idején több mint ezer külföldi intézménnyel állt kiadványcsere kapcsolatban, 1963-ban pedig tagja lett a Műszaki Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Egyesületének (IATUL = International Association of Technological University Libraries). Az IATUL elnökhelyettesi tisztségét három éven át betöltötte *dr. Héberger Károly* igazgató mellett szaktomacsként működtem. Így részt vehettünk az Európa különböző városaiban tartott vezetőségi üléseken, és az ülések kapcsán számos külföldi intézményt is meglátogattunk tapasztalatcsere céljából. Az IATUL háromévenként nemzetközi konferenciát is rendezett. Az egyik előadást tartottunk a könyvtárhasználók oktatásának hazai törekvéseiről. A nyugatiak nagy figyelemmel hallgatták beszámolóinkat, főleg a problémák megoldásához nyújtott állami támogatás keltette fel érdeklődésüket.

— *Ismeretes, hogy 1972-ben az akkori Kohó- és Gépipari Minisztérium Műszaki Tudományos Tájékoztató Intézete (KGM MTTI, majd KG—INFORMATIK) könyvtári és dokumentációs főosztályának vezetője lettél. Mit jelentett ez a változás szakmai tevékenységed szempontjából?*

— Mindig érdekelték az új problémák, így például a tájékoztató intézmények belső élete és abban a könyvtár szerepe is. Úgy éreztem, hogy a hagyományos könyvtári munka önmagában nem teljes, annak bázisaira aktívabb rendszernek kell felépülnie, amit ma tájékoztatásnak nevezünk. Abban az időben indultak a tájékoztatás számítógépesítésének előkészületei is ebben az intézetben, s ez a körülmény számomra még érdekesebbé tette új munkahelyemet. Minden héten rendszeres megbeszélés folyt ezekről a kérdésekről az érintett főosztályok vezetőinek részvételével. A véleménycserekék igen tanulságosak voltak, kár, hogy a tényleges megvalósítás — anyagi okok miatt — későbbre halasztódott.

— *A KG—INFORMATIK vállalati gazdálkodási formában dolgozott, ez milyen hatással volt a könyvtári munkára, és hogyan befolyásolta vezetői ténykedésedet?*

— Mint minden kívülről, engem is izgatott az a kérdés, hogyan képesek a tájékoztatói intézmények, amelyek többnyire vállalati formában működnek, önmagukat fenntartani saját bevételeikből, sőt még nyereségre is szert tenni, miközben nem csekély adózási kötelezettségeiknek is eleget tesznek. Valóban ilyen értékes árucikk az informá-

ció, melyet a tájékoztató intézmények nyújtanak szemben a könyvtári szolgáltatásokkal, amelyekért az olvasók általában nem fizetnek? Ha igen, milyen hatással van mindez a tájékoztatói intézmények könyvtáira?

Meglepő az a mohóság, sokszor türelmetlenség, amellyel egy ilyen intézmény információs részlegei például a frissen beérkezett folyóiratokra rávetik magukat, reklamálják a késedelmesen kapott füzeteket. Sok folyóirat esetében ezért használati sorrendet kellett megállapítani az érdekeltekkel folytatott tárgyalások, viták alapján. Mindez összefügg az információ iránti piaci igényekkel, a versenyképességgel, ami a költségvetési formában működő könyvtárakban természetesen nem jelentkezik ilyen egzisztenciális módon. Új volt számomra, hogy nemcsak az intézet tájékoztató részlegeinek, hanem magának a könyvtárnak is gazdasági önállóságra kellett törekednie, hiszen lényegében rendelésekre dolgozott. A megrendelők a főhatóság, a társfőosztályok, továbbá a külső intézmények, vállalatok köréből adódtak.

Mindezekből következett, hogy mint vezetőnek a szakmai irányítás mellett otthonosnak kellett lennem a vállalati kalkuláció területén is, ha azt akartam, hogy ne legyünk veszteségesek, ami nemcsak erkölcsi, hanem anyagi következményekkel is járt. A könyvtári teljesítménymutatók, statisztikák mellett tehát volt egy, gazdasági tevékenységünk hatékonyságát tükröző nyilvántartási rendszerünk, amelyet negyedévenként elemeznünk, s a tervtől való nagyobb eltéréseket indokolnunk kellett. A főosztályok értékelésekor a szakmai vonatkozások mellett tehát a gazdasági mutatók teljesítése is hangsúlyozottan szerepelt, illetve szerepel ma is. A könyvtári főosztály e nagyobb követelményeket támasztó értékelési módszer ellenére is több alkalommal elnyerte a kiváló főosztály címet, az országos könyvtári rendszerben pedig a tudományos könyvtári rangot, ami az intézet könyvtárosaitól nem kis erőfeszítést és hivatástudatot követelt.

— *A fentiekén kívül milyen egyéb fontosabb feladatokat kellett a KG—INFORMATIK-ban megoldanod?*

— Az intézetben számos főosztály működött, ezekben szinte kivétel nélkül speciális dokumentumgyűjtemények is kialakultak. Egyebek között feladatul kaptam, hogy lássam el fölöttük a belső szakfelügyeletet, és a lehetőségekhez képest igyekezzem azokat beolvasztani saját főosztályunk dokumentumtáraiba. Így alakult ki például az a különgyűjtemény, amelynek állománya a kereske-

delmi forgalom útján be nem szerezhető dokumentumokból állt. Ennek az úgynevezett *Nehezen Hozzáférhető Dokumentumok* — NHD — táranak válogatott anyagát nemcsak könyvtári, hanem dokumentációs formában is feldolgoztuk, és az jelenleg is megrendelhető az SDI-tájékoztatás (Selective Dissemination of Information = Szelektív Információterjesztés) keretében. Egy másik fontos szervezési feladat volt a reprográfiai csoport létrehozása, amely nélkül ma már korszerű könyvtári és tájékoztatói tevékenység el sem képzelhető. A nemzetközi kapcsolatok érdekében az intézet számos külföldi tájékoztató intézménnyel állt szoros összeköttetésben. A KGST-együttműködés keretében is sok hasznos és tanulságos nemzetközi tanácskozáson vehettem részt, ami jól kiegészítette a korábbi munkahelyemen az IATUL révén szerzett szakmai tapasztalatokat.

— *Végezetül meg kell emlékeznünk publikációs tevékenységedről: mik voltak a törekvéseid, és mik a terveid a jövőt illetően?*

— Előre kell bocsátanom, hogy nem tartozom az írói ambíciókkal megáldott könyvtárosok közé, de azért, ha kellett, vállalkoztam egy-egy tanulmány megírására közzététel céljából is. A végzett munkát ugyanis időnként elemezni és értékelni kell, s ha az mások számára is hasznos, indokolt lehet az eredmények és a tapasztalatok publikálása. Így került sor vagy kéttucatnyi tanulmányom közreadására folyóiratokban, év- és kézikönyvekben, továbbá előnyomatként stb. Ezek java része állományfejlesztési és könyvtárközi együttműködési kérdésekkel foglalkozott. A KG—INFORMATIK-ban töltött éveim alatt pedig elsősorban dokumentációs tevékenységem tapasztalatait adtam közre a megfelelő hazai szakfolyóiratokban.

Minderre most már több időm lesz, mert azt hiszem, minden nyugalomba vonult dolgozó számára megszívlelendő *Thomas Mann* egyik gondolata, amely valahogyan így hangzik: aki magát feleslegesnek tartja, hamarosan belepusztul. Szerencsére családi körülményeim is úgy alakulnak, hogy engem ez a veszély nem fenyeget; kis unokáim sok szép és változatos feladatot adnak, és ezzel örömteli élményeket nyújtanak számomra. A velük való foglalkozás mellett szeretnék minél több időt kertészkedéssel tölteni balatonakarattyai kertünkben. Mindez nem jelenti azt, hogy szakítok könyvtári és tájékoztatói hivatásommal. Továbbra is figyelemmel kísérem a hazai és a külföldi fejlődést, az utóbbit főleg a szakirodalom segítségével, ennek hazai közvetítéséből a jövőben is szívesen kiveszem a részem.

Dr. Móra László